

**До Спеціалізованої вченої ради
ДФ 70.895.089 Хмельницького
університету управління та права
імені Леоніда Юзькова**

вул. Героїв Майдану, 8,
м. Хмельницький, 29013

ВІДГУК

**офіційного опонента, доктора юридичних наук, професора Ковальчука
Сергія Олександровича на дисертацію Уроди Олександра Вячеславовича
«Гарантії діяльності захисника під час досудового розслідування», подану
на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право»
за спеціальністю 081 «Право»**

Ступінь актуальності обраної теми. Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю удосконалення механізму реалізації гарантій діяльності захисника під час досудового розслідування, адже саме в цій стадії кримінального провадження його діяльність є вкрай ваговою для забезпечення прав підозрюваного та інших осіб, вказаних у ч. 1 ст. 45 КПК України, зокрема в контексті застосування заходів забезпечення кримінального провадження, в тому числі й запобіжних заходів, і формування стороною обвинувачення доказової бази. Як слушно зазначає дисертант на обґрунтування вибору теми дослідження, «питання гарантій діяльності захисника на досудовому розслідуванні набуває особливої актуальності в умовах сучасного розвитку кримінального процесуального законодавства України та правозастосування, орієнтованого на європейські стандарти захисту прав людини та практику ЄСПЛ. Посилення реалізації принципу змагальності, розширення процесуальних можливостей сторони захисту, а також необхідність

забезпечення реальної рівності сторін у кримінальному провадженні зумовлюють потребу переосмислення існуючих гарантій діяльності захисника та оцінки їх ефективності» (стор. 17 дисертації).

У науці кримінального процесуального права дослідженню як права на захист, так і процесуального статусу захисника, механізму його залучення та участі у кримінальному провадженні присвячена істотна увага вчених. Водночас, незважаючи на істотний внесок науковців у розробку цієї проблематики, низка її теоретичних і практичних аспектів на сьогодні не знайшла належного вирішення. Це, зокрема, стосується поняття та класифікації гарантій діяльності захисника, їх співвідношення з гарантіями адвокатської діяльності, механізму набуття захисником гарантій його діяльності, їх реалізації у кримінальному провадженні, в тому числі й в умовах воєнного стану, системи суб'єктів забезпечення реалізації гарантій діяльності захисника тощо.

Викладене свідчить про актуальність обраної О.В. Уродою теми дисертації, її теоретичну та практичну значимість і вказує на логічність постановки та вирішення наукової проблеми щодо реалізації гарантій діяльності захисника під час досудового розслідування.

Обрання дисертантом проблематики дослідження узгоджується з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконувалась у межах теми науково-дослідної роботи Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова «Управлінські та правові засади забезпечення сталого розвитку України як європейської держави» (номер державної реєстрації 0108U008927) та теми науково-дослідної роботи кафедри кримінального права та процесу «Проблеми захисту прав людини у сфері боротьби зі злочинністю» (номер державної реєстрації 0117U000106). Тема дисертації затверджена на засіданні вченої ради Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова 28 жовтня 2022 року (протокол № 6), розглянута та схвалена координаційним бюро Національної академії правових наук України (№ 1198 за 2022 рік).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукові положення, висновки та рекомендації дисертації є обґрунтованими, переконливими і методологічно вірними, мають системний, комплексний характер і містять необхідну новизну.

Мета і завдання дослідження повною мірою узгоджуються з планом дисертації, визначені правильно та логічно співвідносяться з об'єктом і предметом дослідження.

Об'єкт і предмет дослідження сформульовані коректно та зауважень не викликають. Так, об'єктом дослідження є сукупність кримінальних процесуальних відносин, які виникають у процесі реалізації гарантій діяльності захисника під час досудового розслідування. Предметом дослідження є гарантії діяльності захисника під час досудового розслідування.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій підтверджується коректною методологією, використаною нормативною базою, фундаментальною теоретичною та емпіричною основою дослідження, що свідчить про належний рівень оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності.

Методологічним підґрунтям дослідження стала сукупність загальнонаукових (діалектичний, аналіз, синтез, узагальнення) та спеціальних методів наукового пізнання (функціональний, порівняльно-правовий, історико-правовий, догматичний, статистичний, моделювання). Комплексне застосування вказаних методів, з урахуванням їх взаємозв'язку і взаємозалежності, сприяло забезпеченню всебічності та повноти проведеного дослідження теоретичних і практичних аспектів проблематики реалізації гарантій діяльності захисника під час досудового розслідування, об'єктивності та достовірності отриманих результатів.

У ході обґрунтування наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих дисертантом, використано широке коло вітчизняних і зарубіжних наукових джерел з теорії та історії права, кримінального та кримінального процесуального права, адвокатської діяльності. Наукові джерела

використані здобувачем переважно критично – з глибоким аналізом, коректною полемікою та аргументацією власного підходу до тих або інших положень, висновків чи пропозицій їх авторів, що свідчить про зрілість дослідника та його високу загальну наукову культуру.

Автором використано належну нормативно-правову базу, а також достатній емпіричний матеріал, репрезентативність якого вплинула на обґрунтованість і достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій проведеного дослідження.

У цілому, аналіз дисертації дає підстави констатувати, що вона є самостійним, цілісним і завершеним дослідженням актуальної для науки кримінального процесуального права проблематики реалізації гарантій діяльності захисника під час досудового розслідування. Із урахуванням чіткого та послідовного формулювання мети і завдань дослідження, автором достатньо повно розкрито основний зміст теми, висвітлено найбільш актуальні її проблеми і зроблено наукові висновки, що мають теоретичне та практичне значення.

Дисертація написана грамотною юридичною науковою мовою, з належним використанням понятійно-категоріального апарату, оформлена у відповідності до встановлених вимог. Матеріал викладений чітко, логічно, послідовно та доступно.

Дисертація відповідає науковій спеціальності, за якою здійснено дослідження. Повнота викладу в дисертації основних наукових положень, висновків і рекомендацій відповідає встановленим вимогам.

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, та їх значення. Наукова новизна отриманих результатів визначається обраною темою і колом розглянутих у дисертації питань. Дисертація є одним із перших в українській кримінальній процесуальній науці спеціальним дослідженням, в якому комплексно, з урахуванням правових позицій Верховного Суду, розглянуто проблеми реалізації гарантій діяльності захисника на стадії досудового розслідування.

Сформульовані та аргументовані автором результати дисертації є важливими у теоретичному та практичному аспектах, містять елементи наукової новизни і пропозиції щодо удосконалення кримінального процесуального законодавства. Зокрема, дисертантом уперше:

– обґрунтовано низку класифікацій гарантій діяльності захисника під час досудового розслідування за різними критеріями: 1) за змістом: інституційні, організаційні, процесуальні, матеріальні гарантії; 2) за спрямованістю (об'єктом забезпечення): гарантії, спрямовані на адвоката-захисника як самостійного суб'єкта діяльності, гарантії, спрямовані на забезпечення прав та законних інтересів клієнта, гарантії, спрямовані на інших осіб; 3) за характером правового впливу: гарантії-дозволи, гарантії-зобов'язання, гарантії-заборони; 4) за способом реалізації: прямі і опосередковані гарантії; 5) за суб'єктом, що забезпечує їх реалізацію: гарантії, що забезпечуються державою, гарантії, що забезпечуються органами, які здійснюють кримінальне провадження (слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом, гарантії, що забезпечуються органами адвокатського самоврядування, гарантії, що забезпечуються іншими особами; 6) за функціональним призначенням: гарантії реалізації права на захист, гарантії незалежності захисника, гарантії конфіденційності діяльності захисника, гарантії безпеки захисника, гарантії належного виконання обов'язків захисником;

– запропоновано дефініцію поняття «набуття гарантій діяльності захисника», яке розглядається як нормативно визначений, поетапний процес виникнення у особи системи правових умов інституційного, організаційного і процесуального характеру, що забезпечує ефективне здійснення функцій захисту, сприяє забезпеченню справедливості кримінального провадження і пов'язаний із набуттям особою спочатку статусу адвоката, а згодом – процесуального статусу захисника у конкретному кримінальному провадженні;

– висловлено думку про необхідність розширення переліку підстав для відмови захисника від виконання своїх обов'язків та його доповнення такою

підставою – «якщо стан здоров'я захисника перешкоджає належному виконанню його професійних обов'язків»;

– зроблено висновок, що гарантійний потенціал судового контролю щодо діяльності захисника проявляється у трьох основних напрямках: компенсаторному, охоронному та відновлювальному: компенсаторний характер діяльності слідчого судді полягає у забезпеченні стороні захисту можливостей, які вона не може реалізувати самостійно через відсутність владних повноважень, зокрема у сфері доказування; охоронна функція судового контролю проявляється у запобіганні необґрунтованому втручання у професійну діяльність захисника, охороні адвокатської таємниці та забезпеченні інституційної незалежності адвокатури; відновлювальна функція полягає у забезпеченні ефективного судового реагування на порушення прав захисника через розгляд скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача або прокурора.

Дисертація містить низку інших цікавих та аргументованих положень, висновків і рекомендацій, у тому числі щодо внесення науково обґрунтованих пропозицій, спрямованих на удосконалення кримінального процесуального законодавства і законодавства про адвокатську діяльність у частині нормативного регулювання гарантій діяльності захисника у кримінальному провадженні.

Таким чином, ступінь новизни наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, відповідає вимогам до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії.

Викладені в дисертації наукові положення, висновки і рекомендації характеризуються теоретичною та практичною значимістю і можуть бути використані в: 1) науково-дослідній діяльності – як основа для проведення подальших наукових розвідок проблем реалізації гарантій діяльності захисника під час досудового розслідування, підготовки наукових праць за цією тематикою; 2) законотворчій діяльності – для удосконалення положень чинного КПК України та Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»,

що регулюють систему гарантій діяльності захисника у кримінальному провадженні; 3) правозастосовній діяльності – для удосконалення практичної діяльності органів досудового розслідування, прокуратури, слідчих суддів, адвокатів під час досудового розслідування; 4) освітньому процесі – під час викладання навчальних дисциплін кримінальної процесуальної спрямованості, підготовки робочих програм, силабусів зазначених дисциплін.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Наукові положення, висновки і рекомендації дисертації достатньо повно викладені в опублікованих працях за темою дисертації. Основні положення та результати дисертації відображено в 9 наукових працях, серед яких 3 статті в наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України (категорія «Б»), і 6 тез доповідей на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Основні наукові положення, висновки і пропозиції, сформульовані в дисертації, знайшли свій ідентичний виклад у публікаціях, зарахованих за темою дисертації, та відображають актуальність обраної теми дослідження, її наукову новизну, теоретичну та практичну значимість, а також є вагомим внеском дисертанта у розвиток науки кримінального процесуального права.

Відсутність (наявність) академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані в дисертації, мають самостійний характер та отримані дисертантом на підставі особистих досліджень. У тезах доповіді «Щодо питання удосконалення правового статусу представника потерпілого», опублікованих у співавторстві з науковою керівницею, професоркою Ю.В. Циганюк, особистий внесок дисертанта становить 50 %; науковий доробок співавторки тез доповіді у дисертації не використовувався. У результаті вивчення дисертації академічного плагіату, фабрикації та фальсифікації не виявлено.

Зауваження та дискусійні питання стосовно положень дисертації. У цілому відзначаючи логічність і послідовність побудови дослідження, його

новизну, обґрунтованість та аргументованість отриманих результатів, належний науковий рівень дисертації, потрібно звернути увагу автора на певні положення, що викликають зауваження:

1. У підрозділі 1.2 дисертації автор звертається до розкриття порядку набуття та механізму реалізації гарантій діяльності захисника під час досудового розслідування і наводить авторську дефініцію поняття «набуття гарантій діяльності захисника», під яким розуміє «нормативно визначений, поетапний процес виникнення в особи системи правових умов інституційного, організаційного і процесуального характеру, що забезпечує ефективне здійснення функції захисту, сприяє забезпеченню справедливості кримінального провадження і пов'язаний із набуттям особою спочатку статусу адвоката, а згодом – процесуального статусу захисника у конкретному кримінальному провадженні» (стор. 52). Наведене визначення міститься у вступі (рубрика наукової новизни «уперше»), висновках до розділу 1 і висновках до дисертації (стор. 22, 92 і 200 відповідно). Водночас, із урахуванням ч. 4 ст. 46 КПК України, процесуальний статус захисника виникає з моменту надання ним слідчому, прокурору, слідчому судді, суду документів, передбачених ст. 50 цього Кодексу. Відповідно, саме з цим моментом більш доцільно пов'язувати набуття захисником гарантій його діяльності у конкретному кримінальному провадженні, в тому числі й з урахуванням тих гарантій, якими він наділений як адвокат.

2. За результатами дослідження в підрозділі 1.3 генези гарантій діяльності захисника в досудовому розслідуванні в Україні, здобувач на стор. 90-91 дисертації пропонує їх авторську періодизацію, в межах якої виокремлює п'ять відносно самостійних періодів. Зокрема, до них дисертант відносить: «...2) період зародження, що характеризується виникненням перших форм процесуального представництва та поступовим нормативним закріпленням участі осіб, які діяли в інтересах сторін (прокураторів, повірених), та перших гарантій їх діяльності (охоплює перебування українських земель під владою Литви, Польщі, а також часи Гетьманщини); 3) період розвитку –

характеризується суттєвим реформуванням кримінального судочинства, утвердженням принципів змагальності та процесуальної рівності сторін у судовому розгляді, інституціоналізацією адвокатури та формуванням основних гарантій діяльності захисника у їх сучасному розумінні (пов'язаний із затвердженням Статуту кримінального судочинства 1864 р.)» (стор. 90). Аналогічний підхід викладений автором у вступі (рубрика наукової новизни «удосконалено»), висновках до розділу 1 і висновках до дисертації (стор. 23, 92 і 200-201 відповідно). Водночас, Статут кримінального судочинства 1864 р. поширював свою дію лише на частину українських земель, що входили до складу Російської імперії; натомість, інша їх частина входила до складу Австро-Угорської монархії та Польської Республіки. У зв'язку з цим пропонована автором періодизація гарантій діяльності захисника в досудовому розслідуванні (в частині періодів зародження та розвитку) підлягає уточненню з урахуванням кримінального процесуального законодавства, яке діяло на території українських земель, що входили до складу Австро-Угорської монархії, а після її розпаду – до складу Польської та Чехословацької республік і Румунського королівства, а саме: КПК Австрії 1873 року, КПК Угорщини 1896 року, які після розпаду Австро-Угорської монархії продовжували діяти у відповідних частинах Чехословацької Республіки, КПК Польської Республіки 1928 року, КПК Румунії 1864 та 1936 років.

3. У підрозділі 2.1 дисертації як одну з гарантій незалежності діяльності захисника автор виокремлює встановлення спеціального порядку проведення слідчих (розшукових) дій щодо адвоката (стор. 108-110), посиляючись у ході її дослідження на рішення ЄСПЛ від 05.07.2012 р. у справі «Golovan v. Ukraine» (стор. 109-110). У §§ 63 – 65 вказаного рішення ЄСПЛ, констатуючи порушення ст. 8 Конвенції внаслідок незабезпечення гарантій адвокатської таємниці в ході втручання у право адвоката на повагу до його особистого та сімейного життя, житла і таємниці листування, звернув увагу на вимоги, які повинні висуватися національним законодавством до понять (за термінологією Суду – «незалежних спостерігачів»), які беруть участь у слідчих (розшукових) діях,

зокрема обшуку, в житлі або іншому володінні адвоката. Зокрема, до таких вимог ЄСПЛ відносить: 1) наявність необхідної юридичної кваліфікації для забезпечення ефективної участі у процедурі; 2) поширення на понятих вимоги дотримання привілею «адвокат-клієнт» задля гарантування захисту привілейованих матеріалів і прав третіх осіб; 3) наділення необхідними повноваженнями задля можливості запобігти у процесі обшуку будь-якому можливому втручання в професійну таємницю адвоката. У зв'язку з цим в ході захисту дисертації хотілося б почути думку здобувача стосовно доцільності нормативного запровадження, шляхом внесення відповідних доповнень до КПК України, зазначених вимог до понятих, які беруть участь у слідчих (розшукових) діях, що проводяться в житлі або іншому володінні адвоката, як однієї з гарантій його діяльності.

4. У підрозділі 3.1 дисертації автор розкриває особливості забезпечення реалізації гарантій діяльності захисника стороною обвинувачення та відзначає вагоме значення такої з них як право на доступ до матеріалів кримінального провадження в обсязі та в строки, передбачені законом (стор. 161), а визначальною процесуальною гарантією реалізації останнього визнає положення ст. 290 КПК України (стор. 163). У цьому контексті хотілося б з'ясувати думку здобувача з двох питань: по-перше, чи не призводять визначені ст. 517 КПК України особливості доступу захисника до матеріалів, які містять відомості, що становлять державну таємницю, до обмеження гарантій діяльності захисника за рахунок превалювання інтересів охорони державної таємниці; по-друге, чи не вважає він за доцільне нормативно закріпити обов'язки прокурора, пов'язані з доступом захисника, в тому числі в ході відкриття матеріалів кримінального провадження, до електронних доказів (зокрема, забезпечення стороні захисту доступу до побітової копії, забезпечення технічної можливості скопіювати відомості, що становлять зміст електронного доказу, надання достатнього часу для ознайомлення та копіювання тощо).

5. На стор. 244-246 дисертації міститься Додаток Б, яким є проект Закону України «Про внесення змін та доповнень до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України». Відзначаючи слушність висловлених автором пропозицій у цілому, потрібно звернути його увагу на доцільність уточнення пропонованої редакції нового абзацу, яким він вважає за доцільне доповнити ч. 3 ст. 93 КПК України і який присвячений витребуванню доказів стороною захисту, потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження (стор. 245). По-перше, у такій нормі повинна міститися вказівка на можливість витребування та, відповідно, обов'язок надання речей, копій документів і відомостей за умови, що вони не належать до охоронюваної законом таємниці, яка міститься в речах і документах (із урахуванням переліку, визначеного законодавцем у ч. 1 ст. 162 КПК України). По-друге, нормативна заборона повинна стосуватися не лише випадків необґрунтованої відмови у наданні речей, копій документів і відомостей, а й часткового надання суб'єктом, якому адресований запит, наявних у його розпорядженні речей, копій документів і відомостей.

Разом з тим, наведені зауваження, які стосуються дискусійних положень дисертації, не ставлять під сумнів її високий рівень, не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації та можуть бути основою для наукового обговорення під час її захисту.

Загальний висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам.

Дисертація Уроди Олександра Вячеславовича «Гарантії діяльності захисника під час досудового розслідування» є самостійною, завершеною науковою працею, що містить нові обґрунтовані та аргументовані результати, які у своїй сукупності є значимими для розвитку доктринальних і прикладних основ щодо застосування таких кримінально-правових заходів.

Зміст дисертації Уроди Олександра Вячеславовича відповідає спеціальності 081 «Право».

Дисертація «Гарантії діяльності захисника під час досудового розслідування» відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (із подальшими змінами), Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 19 травня 2023 року № 502) та Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40 та зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 03 лютого 2017 року за № 155/30023, а її автор – Урода Олександр Вячеславович – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент –
професор кафедри кримінального
процесу та криміналістики
Івано-Франківського інституту
«Одеська юридична академія»,
доктор юридичних наук, професор

Сергій КОВАЛЬЧУК